

Az Álomföldek kulcsa (3. rész)

Szerző: Varga Illés • Dátum: 2005-08-30

Stílus

A mű rendkívül kifejező és hatásos voltáért azonban a sokat emlegetett idősíkkezelés mellett még valami felelős. Erről mindeztidáig nem beszéltünk, illetve csak nagyon áttételesen. A stílusról van szó természetesen.

Realizmus és fantasztikum

A novella első szakaszának stílusa magától értetődően realista. Lovecraft tipikus, a társadalom különböző szellemi régióra külön-külön, illetve általánosan jellemző figurákat, illetve vonásokat mutat be, a rajtuk keresztül ábrázolja, ragadja meg az egészet.

A mű második felében azonban már a fantasztikum elemek dominálnak: Carter visszakerül önnön múltjába, egy korábbi korba, majd újból felnővén - sámánként - látja a jövőt.

Gótikus romantika

Egy, a gótikus horror hangulatát idéző ládika tárul fel az olvasó előtt, amelyről ocsmány arcok kacsingatnak, s amely a legerősebb emberből is remegést vált ki.

A visszatérést és az azzal járó csodák tapasztalását - mint amilyen az öreg, már rég leomlott kongregacionalista templom tornyának megpillantása a Central Hillen, amelynek az elbeszélő jelenében kórház áll a helyén, vagy Park alakjának vibrálása, akinek „arca nagyon különösnek rémlett, mintha hosszú évek húztak volna barázdákat a fürge kis londoni arcára” - azonban az író fokozatosan a környezet megváltoztatásával s részletes leírásával, egyszóval hangulatteremtéssel készíti elő.

Lovecraft tolla nyomán idilli táj tárul elének: ős paraszában, kecsesen hullámzó dombok, kőfalakkal határolt mezők, távoli völgyek, lecsüngő faágak, megbúvó tanyaházak, a kígyózó Miskatonic kristálytiszta vizén átívelő rusztikus fa- és kőhidak. A táj misztikummal, sejtelemmel átítatott elemekből épül: „Egy kanyarból meglátta az óriás szilfacsoportot, hol oly különösen tűnt el másfél évszázada egyik őse, és megborzongott a pagonyban sokat sejtetően fújdogáló széltől. Ezután az öreg Goody Fowlernek a tanyája következett apró, gonosz ablakaival és magas tetejével, amely az északi oldalon csaknem a földig ért. Felgyorsította kocsiját...”

Emelkedettség

Ugyanakkor a megfelelő pillanatokban az elbeszélés hangneme nem nélkülözi az emelkedettséget, melyet az érzelmi töltés elleplezésére lenyűgöző, lélegzetelállító tereptárgyak szerepeltetésével párosít.

„...amikor elhaladt mellette, és nem is lassított, amíg föl nem ért a dombra, hol anyja és anyjának apái születtek, és ahol az öreg fehér ház még mindig büszkén pillant le a lélegzetelállító szépségű látványra: a sziklás lejtőre és a zöld völgyre az út másik oldalán, Kingsport távoli toronysisakjaira a látóhatáron, melyen túl a messzeségben az ősi tenger ringatott álmokat.”

Emelkedett, hiszen Lovecraft Carter édesanyját említi, nem pedig apját. Ismerve Lovecraft gyermekkorát mindez érthető, és tisztelve az író érzéseit az észrevétel talán említésre méltó. S Kingsport megjelenésének is különös jelentősége van. Ha elolvassuk Lovecraft szintén 1926-os művét, A különös, magas ház a ködben című elbeszélést, amelyen valószínűleg már gondolkodott, amikor Az ezüstkulcsot írta - megtudhatjuk, miért...

Az ősi titkokat rejtő táj mesék szereplőivel népesül be, ha az ember végigtekint rajta, ahogyan

Carternek is különös, régi álmai jutnak eszébe róla:

„Most jött a meredek lejtő, amelyen a több mint negyven éve nem látott régi Carter-ház emelkedett. A délután régen elmúlt, mire elérte a hegy lábát. Félúton megállt, hogy elnézze a tájat, amelyet aranyban és dicsfényben fürdettek a nyugati nap ferde búvsugarai. Mintha utóbbi álmainak reményei és furcsaságai lebegtek volna itt, ezen a nem e világi, csöndes vidéken, és Carter más bolygók ismeretlen magányára gondolt, amikor végigjártatta tekintetét a megdőlt falak között hullámszó, bársonyos, pusztá réteken, bíbor dombsorokat koronázó tündéri pagonyokon, árnyékba merült kísérteties erdős völgyeken, hol a nyirkos horpadásokban csörgedező vizek dudorásztak és bugyogtak duzzadt, torzult gyökerek között.”

Mindez azonban – mint már említettük – csak előkészítése az utánuk következő, sokkal de sokkal nagyszerűbb dolgoknak, amelyek egy időtlen birodalomban zajlanak, illetve fognak történni a gyermek Randyvel és – esztendőik múltával – a már felnőtt Randolph Carterrel. Ahogy a fantasztikum mindinkább hihető részévé válik a történetnek, úgy gyorsul fel egyre jobban az elbeszélés üteme, s halmozódnak egyre inkább a fantasztikumra, az ókori vallásokra, vagyis a mű modern mítosz-voltára utaló motívumok: „Mohos, titokzatos volt az erdő földje, itt-ott zúzmólepte nagy kövek ágaskodtak a halvány fényben, mint a druida monolitok a szent erdő vaskos, görbe fatörzsei között. Fölfelé haladtában Carter keresztülvágott egy rohanó patakon, melynek esése kicsivel arrébb rúnikus varázsigéket dalolt a leselkedő faunoknak és driádoknak.”

Archetipikus motívumok

Mindezek a elemek a novellában (a szent, a transzcendens világgal kapcsolatban álló, szakrális vezetők, a fétistárgy, a mitikus kreatúrák szerepeltetése) a kollektív tudattalanra való hatás lehetséges segédeszközei; Lovecraft modern mítoszának, az Álomföldek létezése tényének támpillérei.

Stílusirányzatba való besorolás

A fentebb felsoroltak olyan stílusjegyek, amelyek – kiegészítve a gótikus rémmesék vonásainak hatásos átörökítésével, és a modern technika Álomföldről való kizárásával, illetve száműzésével („Valami azt súgta neki, hogy a motoroknak nincs helye abban a tartományban, amelyet ő keres, így hát otthagya autóját az erdő szélén, a nagy kulcsot a kabátzsebébe tette, és megindult fölfelé a hegyen. Most már teljesen magába szippantotta az erdő...” – egyetlen, sajátosan 20. századi stílusirányzatra jellemzőek – a fantasyre. Ezért megalapozatlanok az olyan kijelentések, mint amelyet Kornya Zsolt tett 1993-ban a Valhalla Páholy által kiadott Lovecraft-kötet A borzalom avatott nagymestere című utószavában. Idézet: [Lovecraft] „írásaira csak kényszeredetten húzhatjuk rá a „horror” megnevezést, mert talán még ehhez állnak legközelebb. Valójában egyszerre tekinthetők rémtörténetnek, gótikus mesének, fantasynak és olykor sci-finek is. Mikor Lovecraft alkotott a húszas-harmincas években, ezek a kategóriák még nem különültek el egymástól olyan élesen, mint manapság.”

Az ezüstkulcs szintiszta fantasy. Nem rémtörténet, nem romantikus-gótikus mese és még csak nem is sci-fi; és ezen mit sem változtat, hogy az első fantasy-művek közül való, s hogy némely stíluselem az előbbi két műtípusnak is eleme.

Miként is fest egy fantasy-mű, s mi indukálja az író fantasy iránt való érdeklődését? Akkor érthetjük meg igazán, ha szemügyre vesszük Carter írásait, és hozzávesszük az elbeszélő világunkról alkotott képét. Az elbeszélő nem romantikus – egyáltalán nem az. Látásmódja objektív, kiábrándult; pontosan olyan, amilyennek Tolkien a dezertört festi meg 1939-ben írt esszéjében: undorodó, megkeseredett és persze lázadó. Carter művei dúskálnak az egzotikumokban, az álmok hangsúlyozottan játszanak közre keletkezésüknél, illetve kiemelt fontossággal bírnak bennük. Fontos elemük a mágia és a harmónia, de még a heroikum is, ha Lovecraft többi Álomföldön játszó írását vesszük nagyító alá, hiszen, ha volnának történetek, amelyeket Carter írt, bizonyosan Lovecraftéi lennének azok. Hat esztendővel korábban, 1920-ban a Celephaisban Lovecraft már megfogalmazta ars poeticáját:

„Míg amazok iparkodtak lerángatni az életről hímzett mítoszköntösét és meztelen csúfságában mutatni meg azt az ostoba dolgot, ami a valóság, Kuranés egyedül a szépséget kereste. Amikor a tapasztalás és a valóság kudarcot vallott feltárásában, a fantáziákban és az illúziókban kezdte keresni, és éppen a küszöbén találta meg, gyerekkori mesék és álmok ködös emlékei között.

Nem sok ember volt, aki tudta, miféle csodák nyitnának meg számukra fiatalkori történeteikben és látomásaikban; ha gyermek-füllel hallgatunk és álmodunk, csak félig formált gondolatokat

gondolunk, ám amikor felnőtt férfiként próbálunk emlékezni, tompák és szárazak vagyunk az élet mérgétől. De sokan közülünk ébren vannak az éjszakában, furcsa, elvarázsolt dombok és kertek, napfényben éneklő szökőkutak, morajló tengerek fölül dőlő aranylő szirtek, alvó bronz- és kővárosok alatt terpeszkedő síkságok és fehér, feldíszített lovakon, sűrű erdők mentén lovagoló hősök vészjósló kompániájának fantazmáival; s mi ilyenkor tudjuk, hogy az elefántcsontkapukon keresztül a csodák világába tekintünk vissza, mely a mienk volt, mielőtt bölcsek és boldogtalanok lettünk.”⁵

A Celephais főhőse meghatározó paraméterei alapján akár Randolph Carter (vagy akár Lovecraft) is lehetne. Egyedül él egy nagyvárosban (Londonban), egy nagy múltú család utolsó sarja, barátai, közeli rokonai nincsenek; egyetlen szórakozása, élménye az Álomföldeken való barangolás. Mikor ettől a lehetőségtől megfosztatik, mintegy utolsó lehetőségként visszatér gyermekkorának színhelyére. Hogy mi történik? Titok, de annyit elárulunk, hogy a férfi Celaphais városának királya lesz Álomföldön. Ez az írás a szépség, a fantasy mellett tett hitet. Az ezüstkulcsban szintén benne van ez a az ars poetica, de már több annál. Értetően és egyértelműen annak újrafogalmazása, az új írói és olvasói igényekhez való igazítása. Az olvasói igényekhez – abban az értelemben, ahogy a korának befogadó közösségével kapcsolatot teremteni kívánó író alkalmazkodik a körülményekhez, az olvasói igényekhez, amely az írói eszközök tárának bővítését vonja maga után, azaz követeli.

A fantasy bír azzal az eszköztárral, amelyre egy olyan stílusirányzatnak szüksége van, amely nem kívánja figyelmen kívül hagyni korának olvasó-, illetve befogadó közönségét. Lovecraft azonban olyan író, aki önálló elképzelésekkel rendelkezik arról, mit is kell alkotnia – teheti, nem felkapott író, akinek magazinja szabja meg, mire is volna szükség. Saját hangja megtalálásában a felismerés is segíti, s tudása megerősíti hitében, hogy a megkezdett úton kell továbbhaladnia: E. A. Poe és Lord Dunsany nyomdokain.

Sajátos stílusjegyek, motívumok

Lovecraft írói eszköztárának elsődleges eszköze a félelem lesz, hogy megtalálja a közönsége lelkéhez vezető utat. „Az ember legősibb és legerősebb érzelmé a félelem; a félelem legősibb és legerősebb fajtája a félelem az ismeretlentől.”⁶ – írja Természetfölötti horror az irodalomban című tanulmányának kezdősorait Lovecraft, s ez a gondolat meghatározó 1926-tól kezdődő alkotói korszakában, amelyben a Cthulhu-mítoszhoz tartozó művek zöme keletkezik. (1926 előtt keletkeztek, de a Cthulhu-mítoszhoz tartozók például az Erich Zann muzsikája [1921] és a Nyarlathotep [1920]; vagy bizonyos szempontból – ha a lovecrafti pantheon csíráinak felbukkanásából indulunk ki – A más istenek [1921].) Ez a fajta félelem megjelenik Az ezüstkulcsban is, bár a novella nem horrortörténet. Megjelenik Carter déli emberrel való kalandja említésekor, az „Ezeregyéjszaka-béli mágus” halála utáni hazatéréskor, megjelenik az ezüstkulcs ládikájának felnyitásakor, és megjelenik az ősi arkhambéli otthon felkeresésekor. Lovecraft korábbi írásainak szinte valamennyi motívuma megjelenik ebben a novellában, amelyeket később is elsődleges segédeszköznek tekint majd a pontosan ezektől az elemektől sajátosan lovecrafti hangulat megteremtésben, és így a mindannyiunkra ható félelemérzet kiváltásában.

Lovecraft nem elégszik meg az ismeretlen és idegen sikeres megjelenítésével, mondhatni nem bízza a véletlenre; minden lehetséges alkalommal hangsúlyozza is, hogy írásának alanyai azok is. Sűrűn használ tehát olyan általános, de éppen ezért átfogó információt nyújtó jelzőket, mint a rettenetes, ősi, szentségtörő, rejtélyes, ismeretlen, félelmetes, hátborzongató, furcsa, különös, iszonyatos, gonosz, kísérteties, hogy csak Az ezüstkulcsban is említetteknel maradjunk, de még hosszan sorolhatnánk.

Az Ő-ben (1925) vagy az Erich Zann muzsikájában, és később a Pickman modelljében (1926), vagy A sötétség lakójában (1935) a helyszín meghatározó eleme a környék, amely Az ezüstkulcsban is felbukkan. „Ekkor visszatért a new-englandi Arkhambe, őseinek boszorkányoktól kísértett, félelmetes, ódon városába, és olyan tapasztalatokat gyűjtött a sötétben, vén fűzfák és roskadozó hollandi tetők között, hogy örökre lepecsételte egyik bomlott elméjű őse naplójának néhány lapját.” Elhagyatott, György-korabeli házak, roskatag hollandi háztetők – helyek, ahol az enyészet az úr, de ahol a magukra hagyott titkok burjánzanak, mert nem hagyják őket békén nyugodni.

Történelem előtti könyvek, amelyekből szentségtelen tudás, „műveltség” nyerhető, s amelyekről az önnön vívmányaitól elvakult világ polgárai mit se tudnak – szerencsésükre.

„A nagyméretű pergamen mindössze egy ismeretlen nyelv ódon, náddal írt hieroglifáit tartalmazta. Carter fölismerte a betűket, mivel már látta őket egy bizonyos papirusztekercsen, annál a félelmetes déli tudósnál, ki egy éjjel eltűnt egy névtelen temetőben. Az az ember mindig megborzongott, ha ezt a tekercset olvasta, és most Carter is megborzongott.”

Az írás, amelybe az olvasó sohasem pillanthat bele, de amelybe a főhős vagy társa mindig

beleolvas - de legalábbis rábukkan valami hasonlóra -, toposz, a névtelen temető visszatérő motívum (The Tomb [A sírbolt; 1917], A kutya [1922]) Lovecraft életművében.

A jól ismert, lovecrafti horror-motívumok mellett azonban - mint már az említésre került - olyan fordulatok is felbukkannak valamely korábbi elem ismétléseként - a lovecrafti életművön belül -, mint amilyen Carter alakja (minden tekintetben) (Celephais, Hypnos [1922], A kutya), Kingsport, Arkham, vagy hogy valami sokkal kézenfekvőbbet említsünk: Álomföld. Olyan vonás ez, amely a fantasy-irodalom egy másik nagy művének is sajátja - mégpedig olyan egyedülálló módon, hogy ahhoz már csak igazán kevés mű fogható, de akkor sem egy napon. A Gyűrűk Uráról van szó természetesen, ahol a Harmadkor előtti Középfölde, az óidők dalainak valamennyi lénye és jelensége (tündék, törpök, maiák, orkok, trollok, entek, nazgulok, gyűrűk, Ungoliant utolsó gyermeke - csak hogy a legfontosabbakat említsük) felvonul az olvasó előtt a sárkány kivételével (amely azonban már megjelent A hobbitban, így nem is lenne olyan érdekes, s amúgy is szerepelnek a műben hozzájuk hasonló szörnyek, a gyűrűlidércek hatásaként), illetve a valákéval, akik azonban (talán minden Tolkien-olvasó által érthető módon) nem lettek közvetlenül is belekeverve ebbe a történetbe, amely lett légyen bármily nagyszabású, a valák fölé, de még csak velük egy szintre sem nőhettek eseményei. A koncepció talán magától értetődő, önmagától adódó, ha egy összegző jellegű műről van szó; mindenesetre Tolkien éppúgy a magáévá tette és természetesen kezelte, mint a maga idején Lovecraft. Tolkien élete főművét készült megírni, amikor beleszótt mindent, amit csak tudott, A Gyűrűk Urába, s valószínű, hogy ez a tudatosság hajtotta az amerikaiak is⁷, amikor megírta a '20-as évek közepétől kezdődő alkotói korszakának ars poeticáját, a 20. század társadalmának és erkölcsrendszerének kistükrét, önmagának, mint fantasy-írónak rendelt hitvallását, egyszersmind: szerkezeti felépítettségét és gondolatkörét tekintve jó néhány olyan nagy mű méltó elődjét, mint A Végtelen Történet, A Kárhozat Urának Átka, a Káprázat vagy A Gyűrűk Ura - Az ezüstkulcs című novellát.

Zárszó

E novella (az író nyíltan az olvasó elé tárt véleménye, erőteljes dimenzionáltsága s talán éppen e két tulajdonságának ellentétessége miatt) a széles olvasóközönség számára való érthetlensége folytán nem vált olyan népszerű művé, mint később a Cthulhu hívása, vagy más olyan briliáns művek, mint a Suttogás a sötétben, Az örület hegyei, vagy a Charles Dexter Ward esete, hogy a már hazánkban is megjelentek közül említsünk néhányat, vagy a The Lurking Fear, a The Shadow Over Innsmouth vagy a The Thing on the Doorstep. Ennek ellenére azonban Lovecraft életművének olyan elismerten kiváló ismerői szerint is, mint például Robert Bloch, az író egyik legjobb munkája, amit egyébként az is mutat, hogy a Best of-kötetekben rendre ott találjuk a többi jól ismert Lovecraft-mű (A patkányok a falban, Pickman modellje, Eryx falai közt stb.) között.

E sorok szerzőinek nincs tudomása róla, hogy bárki is azt állítaná: a fentebbi szerzők valamelyike is Lovecraft írásait, akár Az ezüstkulcsot olvasva jutott el oda, ahová eljutott, mikor letette a tollat megemlégett műve megírása után. Az azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy Az ezüstkulcs ezeknek a műveknek méltó elődje - már amennyiben ezen műelemzés más, kompetens elemző elmék számára is elfogadható érveket tartalmaz; s ha azok számíthatnak valamilyen elismerésre a világirodalomban és Magyarországon - akár az olvasóközönség, akár elismert irodalmi körök részéről -, akkor - s ez meggyőződésünk - Az ezüstkulcs az a mű, amelyen keresztül valamennyi érthetővé, de legalábbis érthetőbbé tehető, s üzenetük híven, hívebben tolmácsolható.

A fentebbieknél fogva őszintén reméljük: amennyiben egyszer úgy adódna, hogy a fantasztikus irodalommal, s azon belül is a fantasy stílusirányzatával mint elismert művek gyűjtőfogalmával találkozunk a különböző szakirodalmakban, úgy H. P. Lovecraft Az ezüstkulcs című írásának kiemelt hely jut majd a szakmunkákban, többek között úgy is, mint olyan illusztris alkotás, amely alkalmas arra, hogy a fantasy irodalmát bemutassák és érthetővé tegyék azon érdeklődő olvasók számára, akik már egy olyan szellemi közegben nőnek fel, ahol nem kelt megrökönyödést, s nem vált ki ellenérzést a tény: a fantasy, a fantasztikus stílusnak avagy a fantázia-irodalomnak bizony megannyi kiemelkedő író által művelt ága, s ennél fogva a 20. századnak egy jelentős, mi több olvasott irányzata volt.

1996

1 Azaz a Nagy Háborúban (Great War) ahogyan Lovecraft korában mindenki ismerte, hiszen még nem tudták, hogy lesz egy második, egy még nagyobb. Éppen ezért a fordítónak talán helyesebb és

hatásosabb lett volna megmaradni az eredeti formánál, hiszen ez az író akaratától függetlenül is századelői hangulatot kölcsönzött volna a műnek, így viszont egynémely figyelmes olvasó számára kellemetlenül hathat. (Egy, a háború különböző elnevezéseiről tájékoztató lábjegyzet természetesen az ellenkező esetben sem árthat.)

2 Koltai Gábor fordítása. (J. R. R. Tolkien: A Gyűrű keresése - Utószó; Szukits Könyvkiadó, Szeged, 1995)

3 Kornya Zsolt fordítása (A sötétség lakója). (H. P. Lovecraft: Cthulhu-hívása; Valhalla Páholy, Budapest, 1993)

4 „Leon 25-dik születésnapja előtti napon mind a ketten Londonba utaztunk, és átvettük bankáromtól a vasszekrényt, melyet 20 évvel ezelőtt letéteményeztem. Emlékszem, hogy ugyanaz a segéd hozta fel, aki átvette volt tőlem. Jól emlékezett rá, hogy hová rejtette, enélkül alig találta volna meg, úgy be volt pókhálósodva. ...a szekrénykéből kivettem a kulcsokat, melyeket Leon atyja halála éjjelén bízott rám. Három volt, a legnagyobbik egy közönséges újabb fajta kulcs, a második egy igen régi formájú, a harmadik pedig olyan különös, amilyent még sohasem láttam. Úgy látszott, hogy egy darab ezüstrúdból állt, egyik végén egy másik keresztbe fektetett rúddal, amely fogantyú gyanánt szolgált, a másik végén pedig csak néhány rovásféle volt látható. Úgy nézett ki, mint valami özönvíz előtti vasúti kupé kulcsának a mintája.” (Sir Rider Haggard: Ayasha; Maecenas, 1988, Budapest) (Csepregyhé Rákosi Ida fordítása.)

5 A szerző fordítása. (H. P. Lovecraft: The Dream-Quest of Unknown Kadath; Ballantine Books, New York, 1990)

6 Varga Bálint fordítása. (RÚNA magazin; II. évf. 1. szám, 1995)

7 Ugyanez a koncepció érvényesül a Zarándokút Kadathjában is, még hozzá sokkal erőteljesebben, mint Az ezüstkulcsban, tekintve, hogy a történet szinte teljes egészében az Álomföldeken játszódik, s még hozzá éppen azokon a helyszíneken, amelyeket az olvasónak már alkalmá nyílthatott megismerni, illetve Lovecraft szinte minden addigi írása szereplőjét és helyszínét felvonultatja, kezdve Pickmantól az ulthari macskáig. Az ezüstkulcs éppen ezért - az említett koncepció érvényesülése tekintetében - nem veheti fel vele a versenyt, zárt szerkezete nem engedte Lovecraftnak, hogy szabadon kalandozzon, mint a Zarándokútban. Hogy Az ezüstkulcs mégis felidéz valamit a nagyszabású regénytervből, annak magyarázatát a Lovecraft regényei című Derleth-kommentárban találhatja meg az Olvasó.

(Forrás: Aurin)